

Łódź, 11.09.2017

Ocena rozprawy doktorskiej Pani magister Magdaleny Chudak
pt. *Initial segments in Irish – variation in mutation patterns*

Przedstawiona do oceny praca doktorska Pani magister Magdaleny Chudak powstała na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, pod kierunkiem Pana prof. dr. hab. Eugeniusza Cyrana z Instytutu Filologii Angielskiej.

Praca poświęcona jest inicjalnym zbitkom spółgłoskowym w języku irlandzkim, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zróżnicowanie dialektalnego oraz na wpływy wzorców wymiany spółgłosek na występujące warianty. Dane do analizy Autorka czerpie przede wszystkim ze słowników, a także z innych opracowań i prac naukowych, natomiast teoretycznego narzędzia do analizy dostarcza generatywne podejście do słowotwórstwa (*Word-based Morphology*), wywodzące się z nurtu leksykalistycznego zaproponowanego jeszcze przez N. Chomsky'ego, i klasycznej pracy M. Aronoffa (1976), a bardziej współcześnie przedstawione w pracach J. Bybee i H. Bochnera.

Praca składa się z krótkiego wstępu, czterech rozdziałów, zwięzłego podsumowania, obszernego dodatku – czyli korpusu analizowanych form, bibliografii i streszczenia w języku polskim. W sumie liczy 283 s. Pierwszy rozdział stanowi wprowadzenie do problemu mutacji spółgłoskowych w języku irlandzkim (z uwzględnieniem typologii oraz aspektów diachronicznych), a także do zastosowanego modelu teoretycznego. Drugi rozdział bardziej szczegółowo przedstawia terminologię, źródła danych oraz zakres pracy i zastosowaną metodologię. Rozdziały trzeci i czwarty stanowią trzon analityczny pracy, dopełniony aneksem (korpusem). Taka konstrukcja pracy jest metodologicznie poprawna.

Mutacje spółgłoskowe w językach celtyckich stanowią bardzo ciekawy obszar badawczy i mimo obszernej literatury na ten temat (zwłaszcza w ujęciu tradycyjnym i wczesnostrukturalistycznym) ciągle nie wszystkie aspekty tego procesu (zarówno w ujęciu synchronicznym i dialektalnym, jak i diachronicznym) są w pełni jasne. Choćby z tego względu należy bardzo życzliwie ocenić inicjatywę poświęcenia temu zjawisku kolejnej pracy, tym razem z wykorzystaniem współczesnych narzędzi analizy. Jednocześnie

testowanie teorii językoznawczych poprzez analizę danych z różnych języków (i dialektów) stanowi jeden z ważniejszych celów współczesnych badań lingwistycznych. Praca p. mgr Chudak bardzo dobrze wpisuje się w tego typu 'podwójne' oczekiwania stawiane wszelkim dociekaniom z zakresu lingwistyki i już w tym miejscu należy stwierdzić, że Doktorantka osiągnęła sukces i przygotowała bardzo dobrą, ciekawą i rzetelnie udokumentowaną rozprawę.

Głównym celem pracy (wstępnie przedstawionym na s. 9-10, a następnie obszerniej w rozdziale drugim) jest wykazanie, że zróżnicowanie dialektalne w irlandzkich spółgłoskowych segmentach inicjalnych jest konsekwencją procesów związanych z mutacją (wymianą) spółgłosek. Autorka omawia w pierwszym rozdziale system fonetyczny i morfofonetyczny języka irlandzkiego, przedstawia pokrótce synchroniczne i diachroniczne uwarunkowania procesu mutacji. Ta dokładnie i krytycznie przeprowadzona dyskusja czerpie z licznych źródeł, można jedynie żałować, że Autorka nie pokusiła się o przedstawienie szerszego tła historycznego mutacji (w kontekście celtyckim i indoeuropejskim; tu warta przywołania byłaby praca L. Bednarczuka 'Phonetic lenition in Celtic and in other Indo-European languages').

Druga część tego rozdziału przedstawia model teoretyczny przyjęty w pracy (*word-based morphology*), a także niezbyt liczne wcześniejsze prace w tym modelu poświęcone zagadnieniu mutacji w językach celtyckich. Autorka w podsumowaniu podkreśla (s. 46-47) że w przyjętych schematycznych reprezentacjach żadna forma nie jest uprzywilejowana („the relations between variant forms are non-directional”). Ciekaw jestem, czy to stwierdzenie można dodatkowo potwierdzić (lub podważyć) empirycznie (np. danymi z akwizycji języka lub zmianami zachodzącymi pod wpływem języka angielskiego) lub diachronicznie (np. kolejnością atestacji poszczególnych form)? To ostatnie rozwiązanie zdaje się domyślnie przyjmować w swoich dalszych analizach Autorka, odwołując się do etymologii i sprawdzania form w słowniku historycznym *DIL* (s. 54, 74-76, 85 i in.), a przytoczone przez Nią dane etymologiczne wskazują na kierunek zmian w prawie 45% przypadków (s. 78).

Dużą zaletą pracy jest porównanie obfitych danych z różnych dialektów (w aneksie pojawia się prawie 1000 par leksykalnych, z wariantami). Jak zauważa Autorka (s. 14-15), mimo istnienia dość szczegółowych słowników oraz fonetycznych analiz poszczególnych dialektów (zwłaszcza serii monografii opublikowanych przez DIAS) ciągle brak jest bazy form

leksykalnych, w których uwzględnione byłyby, badane w pracy, różnice inicjalne. Praca p. mgr Chudak (zwłaszcza starannie opracowany aneks) w znacznej mierze wypełnia lukę i zarazem dopełnia dane z atlasów dialektów irlandzkich (Wagnera) i gaelickich (Ó Dochartaigh).

Rozdział drugi omawia kryteria doboru danych, sposób ich pozyskiwania oraz wykorzystane źródła. Do podstawowych źródeł należą słowniki (zwłaszcza *Foclóir Gaeilge-Béarla*), atlas dialektów irlandzkich H. Wagnera, a także monografie i artykuły przytaczające i analizujące poszczególne leksemy. Autorka korzysta również ze słowników historycznych i etymologicznych, przede wszystkim ze słownika *Dictionary of the Irish Language based mainly on Old and Middle Irish Materials*, dostępnego w wersji elektronicznej (*eDIL*).

Dwa kolejne rozdziały mają charakter analityczny: trzeci poświęcony jest próbie ustanowienia wzorców możliwych zmian (wynikających z systemu mutacji) spółgłosek inicjalnych, natomiast w czwartym Autorka zajmuje się pokrewnym procesem reanalizy, czyli zmiany w inicjalnych spółgłoskach powodowanej innymi czynnikami niż system mutacji. Zmiany spółgłosek motywowane błędnie zastosowaną analogią do systemowych zmian w mutacji odpowiadają za znakomitą większość przypadków. Autorka w rozdziale trzecim wykorzystuje wcześniejsze ustalenia modelu *word-based morphology* (za pracą A. Ford, R. Singh, G. Martohardjono, 1997) i proponuje dokładną typologię zaobserwowanych zmian dialektalnych. Część wstępna tego rozdziału omawia literaturę dotyczącą zmian spółgłoskowych motywowanych mutacją w języku irlandzkim oraz walijskim. Porównanie z językiem walijskim jest szczególnie cenne, ponieważ system mutacji w tym języku jest odrębny od irlandzkiego. Autorka zwraca uwagę na psycholingwistyczne uwarunkowania motywacji (nieuświadomione wydobywanie wzorca – *pattern extraction*), a także na dialektalne rozbicie języka irlandzkiego (i zachodzących w nim procesów) jako jedną z konsekwencji upadku statusu języka. Podrozdział poświęcony typologii zmian ilustrowany jest licznymi wykresami, a także przykładami (bogactwo przykładów ilustrujących dyskusję jest cechą charakterystyczną całej pracy). Niezwykle ciekawy i wartościowy jest podrozdział 4.3.2.2.1, swoiste studium przypadku jednego słowa w dwóch wariantach (*beach/meach* ‘pszczoła’). Autorka uwzględnia dane z poszczególnych dialektów oraz dane etymologiczne i słowotwórcze i stara się odpowiedzieć na pytanie, czy dochodzi tu do zmiany o charakterze analogicznym, czy może, jak pierwotnie sądził H. Wagner, mamy do czynienia z kontynuacją dwóch form z pierwotnego irlandzkiego. Dla poparcia tej drugiej hipotezy brak wiarygodnych

danych z innych języków, natomiast wytłumaczenie poprzez reanalizę zostaje wzmocnione przez występowanie zleksykalizowanej frazy *mil na mbeach* > *mil na meach* ('miód pszczeli'). Poszczególne części rozdziału przynoszą bardzo ciekawą dyskusję różnych alternacji (*misradicalization* – np. te motywowane lenicją [m]/[b], [g]/[d], [t]/[s], a nawet sporadyczną [s]/[p]), także w kontekście historycznym (i w nieco bardziej ograniczonym zakresie, porównawczym), z uwzględnieniem procesów zachodzących w pożyczkach z języka angielskiego. Drobiazgowo analizy pozwalają Autorce na ustalenie form podstawowych, a jednocześnie na satysfakcjonujący opis teoretyczny. Wprowadzone schematy pozwalają zrozumieć nakładanie się wzorców mutacji, co może powodować 'błędne' odczytania i uogólnienia skutkujące omawianymi alternacjami.

Rozdział trzeci jest tak obszerny i ważny, że mógłby, wraz z częściami wstępnymi i aneksem, stanowić całą rozprawę. Należy podziwiać zapał, pracowitość i merytoryczne przygotowanie Autorki, która zdecydowała się na opracowanie jeszcze jednego rozdziału. Dodatkową motywacją do powstania tego rozdziału jest stwierdzenie, że nie wszystkie alternacje w inicjalnych zbitkach spółgłoskowych dadzą się wytłumaczyć wpływem mutacji. Rozdział czwarty uwzględnia wiadomości z zakresu fonetyki i wskazuje na możliwe artykulacyjne i percepcyjne źródła wariantowych realizacji (czyli 'błędnych' reanaliz); Autorka w tej części pokusiła się nawet o wstępną akustyczną interpretację badanego zjawiska. W tym rozdziale omawia też przykłady reanalizy powodowane przyłączeniem spółgłosek [p] i [s] (lub różnych innych zbitok z tymi głoskami) do leksemów o pejoratywnym zabarwieniu emocjonalnym (z przykładami z języka angielskiego, szwedzkiego, polskiego), a także klasyczne przykłady reanalizy w języku angielskim pierwotnych wyrażen z przedimkiem określonym (np. *an etw* → *a newt*).

Zwieńczeniem pracy jest aneks z korpusem analizowanych par leksykalnych (prawie 1000 par, z wariantami), szczegółowo wcześniej w pracy opisany. Jest to imponujące dokonanie, wymagające żmudnych poszukiwań i analiz, a także znakomitego przygotowania merytorycznego oraz rozeznania w źródłach i obszernej literaturze. Warto pomyśleć o udostępnieniu tego korpusu w wersji elektronicznej.

Praca p. mgr Chudak otwiera szereg dalszych perspektyw badawczych. Ciekawe byłoby pełniejsze prześledzenie diachronicznych zmian w omawianych przez Autorkę procesach, z uwzględnieniem tendencji występujących we współczesnych odmianach języka irlandzkiego i

odpowieź na pytanie, czy z perspektywy diachronicznej można mówić o skrajnym uproszczeniu procesów mutacji – lub zmianie paradygmatu – zachodzących wspólnie i czy takie (ewentualne) zmiany mogą być konsekwencją faktu, że praktycznie brak wspólnoty monolingwistycznej (pewne sugestie idące w tym kierunku zawiera, często przez Autorkę cytowane monumentalne opracowanie B. Ó Curnáina dotyczące irlandzkiego dialektu z półwyspu Iorras Aithneach). Dodatkowo, można się zastanawiać, czy tradycyjnej chronologii przyjmowanej dla języka irlandzkiego (cytowanej na s. 16) nie należałoby uzupełnić o *współczesny irlandzki*, zwłaszcza że dynamiczne zmiany z ostatnich lat w znacznym stopniu wpływają na strukturę (fonologiczną, morfologiczną i składniową) języka.

Inne ciekawe pytanie badawcze mogłoby się pojawić w związku z rozróżnieniem na języki *p-* i *q-celtyckie*. Być może ujęcie proponowane przez Autorkę dałoby się zastosować również do analizy tego rozróżnienia (pewne uwagi na temat akwizycji różnych alternacji zawiera cytowana przez Autorkę praca – Green 2003). Przy okazji muszę zauważyć, że jestem sceptycznie nastawiony co do hipotezy twierdzącej, że jeszcze pierwotny irlandzki (czy nawet staroirlandzki) był językiem *p-celtyckim* (s. 15-16), i dopiero po inwazjach rzymskich doszło do podziału na języki *p-* i *q-celtyckie*, podane przykładowe formy nie wydają się potwierdzać takiej możliwości (zob. słownik etymologiczny pod red. Vendryesa, tom *MNOP*), również analizy archaicznych języków celtyckich nie wskazują na taką możliwość.

W różnych miejscach pracy Autorka wspomina o niekonsekwencjach zapisów ortograficznych w języku irlandzkim – pojawia się w tym miejscu pytanie, czy ‘błędna’ pisownia mogłaby spowodować występowanie niektórych omawianych w pracy alternacji?

Zapewne Autorka w swojej dalszej pracy badawczej (do której gorąco Ją zachęcam) przynajmniej na część z tych pytań będzie w stanie udzielić odpowiedzi.

Bibliografia pracy jest bardzo obszerna (s. 267-281), uwzględnia zarówno prace najnowsze, jak i starsze opracowania dotyczące języka irlandzkiego i języków celtyckich. Jedyne z recenzenckiego obowiązku wspomnę o możliwych uzupełnieniach – wielotomowej pracy pod redakcją C. Ó Dochartaigha dotyczącej dialektów szkockiego gaelickiego (cennego źródła do prac porównawczych), i dialektologicznego opracowania R. Elsiego (z obszernym wykazem zróżnicowanych form leksykalnych), opracowanie fonetyki i fonologii języka irlandzkiego w ujęciu generatywnym autorstwa M. Ó Siadhaila i A. Wiggera, a z drobniejszych prac –

opracowań dotyczących lenicji w językach celtyckich autorstwa prof. Leszka Bednarczuka, prób opisanie mutacji samogłoskowych w modelu fonologii autosegmentalnej (K. Rice i E. Cowper) i fonologii zależnościowej (C. Ó Dochartaigh), ważnego artykułu P. W. Thomasa na temat rozwoju mutacji w językach brytańskich, wczesnej pracy R. Thurneysena dotyczącej mutacji w pozycjach po wybranych partykułach, porównawczych prac E. Termesa, oraz porównawczo-typologicznego opisu celtyckich mutacji autorstwa S. Zimmera.

Praca wykonana jest starannie, liczne tabele i wykresy dobrze ilustrują wywód Autorki. (zdarzają się jedynie pojedyncze błędy, np. na s. 148 zamiast *do friend* 'your fridge' powinno być 'your friend'; s. 162 przypis 78 zamiast 'Hannahs (2013: 24) point' powinno być 'Hannahs (2013**b**: 24) points'; a także drobne braki odpowiednich znaków zamykających glosy, np. s. 160 '(of ruminant) the paunch,). Również aneks wykonany jest starannie i bardzo czytelnie; powtórzę już wcześniej poczynioną uwagę, że zdecydowanie warto udostępnić korpus w wersji elektronicznej.

Moja ocena pracy Pani mgr Magdaleny Chudak jest jednoznacznie pozytywna. Praca pt. *Initial segments in Irish – variation in mutation patterns* zdecydowanie spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim i może być podstawą dopuszczenia jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie recenzowana rozprawa stanowi znaczne osiągnięcie naukowe w zakresie językoznawstwa (przede wszystkim celtologicznego, ale również o konsekwencjach ogólnojęzykoznawczych i teoretycznych) i zasługuje na wyróżnienie oraz publikację.

Prof. zw. dr hab. Piotr Stalmaszczyk
Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego
Instytut Anglistyki
Uniwersytet Łódzki